

Kirken og Konspirationsteorierne

En bibelsk tilgang til fakta-resistente fantasier

af **Jesper Veiby**

Artiklen må frit videreformidles,
blot det sker uforandret.

jesper@veiby.dk

www.jesperveiby.dk

Konspirationsteorier er ikke et nyt fænomen, den slags har århundreder på bagen, og selv om vi måske ikke direkte finder eksempler på sådanne i Ny Testamente, så kæmpede de første kristne også med alternative fortællinger. Når apostlen Peter fremhæver evangeliet som modsætning til fabler,¹ og Paulus afviser tom snak og falsk kundskab,² advarer mod engledyrkelse³ og mod fejlagtig optagethed af "myter og endeløse stamtavler",⁴ og tilmed er nødt til at konfrontere fakta-resistente troende, som hævdede, at opstandelsen fra de døde havde fundet sted,⁵ så tegner det trods alt et billede af, at der også dengang var støj på linjen, og at de troende blev distraheret og nogle gange ført vild af en forvirret blanding af vranglære, løgne og løse rygter.

Det mere moderne begreb konspirationsteori anvendes mest om mere spekulative sammensværgelser eller konspirationer. Disse lanceres sideløbende med påstande,⁶ som man måske i princippet godt kan tro på uden at tro på den samlede konspirationsteori, men hvor de to i praksis er svære at adskille. Under alle omstændigheder indgår både påstandene og konspirationsteorien i en alternativ virkelighed eller et alternativt verdensbillede hos dens tilhængere.

Nogle konspirationsteorier er religiøse af natur, og handler f.eks. om katolikkers eller nyreligiøse bevægelsers påståede sammensværgelser. Andre konspirationsteorier har et politisk tema, eksempelvis omkring attentatet på John F. Kennedy, terrorangrebet d. 11. september eller det kommende pengeløse samfund. Nogle konspirationsteorier er åbenlyst fabrikerede, som f.eks. den famøse "Zions Vises Protokoller", som postulerer en jødisk sammensværgelse. Men i andre tilfælde kan det spænde fra bevidst misinformation og til banal mytedannelse i isolerede sammenhænge – og i nogle tilfælde måske tilmed en practical joke, som løb løbsk?

I skrivende stund handler mange konspirationsteorier som forventeligt om covid-19 pandemien, vaccinerne imod den eller forløbet omkring den. Herunder postulater om indsprøjtning af nanochips, bizarre bivirkninger eller forestillingen om, at det hele er orkestreret af en global magtelite, måske med deltagelse af Bill Gates og måske som led i en såkaldt

"Great Reset". QAnon bevægelsen er også blevet kendt udenfor egne rækker på grund af dens vidtløftige spekulationer om et netværk af satan-dyrkende pædofile på det højeste politiske plan. Hertil kommer de sejlivede påstande om valgsvindel ved det seneste amerikanske præsidentvalg, som mere eller mindre direkte kobles på nogle af de førnævnte konspirationsteorier.

Der kan være mange sociologiske og psykologiske forklaringer på konspirationsteorier, men en overset årsag er manglen på den fælles fortælling. Der har jo alle dage været rygter og vandrehistorier, så i den forstand er det ikke nyt, og den slags har ofte fået en opblomstring, når der ikke var adgang til en fælles fortælling, f.eks. under avisstrejker. Måske skaber en generel mistillid til både medier og autoriteter (såvel som fremkomsten af sociale medier) en opløsning af den fælles fortælling, hvor både begivenheder og tolkningen af dem er til diskussion.

Fælles for alle konspirationsteorier er, at de næres i grupper af meningsfæller, hvor de ikke kommer frem i lyset og derfor ikke bliver belyst. De vokser og trives i det, vi nu om dage kalder ekkokamre, men som har eksisteret til alle tider, hvor grupper har lukket sig omkring sig selv. Konspirationsteorier er ikke et specifikt kristent fænomen, men desværre også et kristent fænomen, i det omfang kristne lader sig forvirre og forføre af dem. Og ligesom den ikke-troende konspirationsteoretikers liv bliver afsporet som følge af fantasierne, så kan den kristnes liv og vidnesbyrd blive afsporet af samme grund.

2. Den bibelske troværdighed

Der er forhåbentlig kun få kristne, der køber de mest outrerede konspirationsteorier, men en del kristne deler måske disses generelle mistillid til magthavere eller har en tilsvarende diffus skepsis mod alt, der sker udenfor egne og kendte rammer. Her er det vigtigt, at man ikke ukritisk godtager påstande, som blankt burde tilbagevises, men er i stand til at bedømme andet end profetier og kirkelige forhold.

Det er selvfølgelig sandt nok, at der forekommer intriger og sammensværgelser her i verden, at ondskab ikke altid afsløres, og at der kan gemme sig skjulte dagsordener bag den pæne og polerede

¹ 2.Pet.1,16

² 1.Tim.6,20

³ Kol.2,18

⁴ 1.Tim.1,4

⁵ 2.Tim.2,18

⁶ f.eks. påstande om covid-19 vacciners bivirkninger eller om valgsvindel ved det amerikanske præsidentvalg.

facade. Problemet er de konkrete konspirationsteori-ers absurditet og mangel på plausibilitet.

Populært sagt så vil forskeren søge evidens for, om covid-19 opstod via et læk fra et kinesisk laboratorium eller via smitte fra flagermus, mens konspirationsteoretikeren vil fokusere på, at det hele er orkestreret af ukendte, ondsindede grupper. Historikeren vil forsøge at belyse begivenhederne før og efter den 11. september, eller årtier tidligere attentatet på John F. Kennedy, mens konspirationsteoretikeren vil postulere CIA eller Mossad som bagmænd. Politikere og læger vil drøfte vacciner, herunder disses effektivitet, mulige bivirkninger og behovet for dem, mens konspirationsteoretikeren kun vil diskutere indsprøjtning af nanochips. Myndigheder vil undersøge og potentielt retsforfølge valgsvindel og forsøg herpå, mens konspirationsteoretikeren vil postulere svindel, som hverken kan måles eller bevises. Journalisten vil afdække alt fra Watergate til bestikkelse og korrupsion, mens konspirationsteoretikeren vil hævde, at journalisten selv er med i en konspiration, der skal dække over endnu værre sammensværgelser. Der er en usynlig grænse, der overskrides, når konspirationsteoretikeren på den måde bevæger sig "down the rabbit hole", som vendingen lyder med reference til Alice in Wonderland.

Det er sandt, at som kristne tror vi også på ting, som ikke anerkendes af alle, først og fremmest naturligvis Jesu opstandelse fra de døde. Men kristendommen bygger på et troværdigt vidnesbyrd med troværdige vidner til opstandelsen og troværdige kilder til de begivenheder, som der i øvrigt berettes om i Ny Testamente. Vi har måske også fået bekræftet troen gennem en personlig og indre forvandling, men kristendommen er ikke desto mindre forankret i en historisk virkelighed. De første kristne, som befandt sig midt i denne, refererede også til virkelige personer og steder, og de kom dermed med et vidnesbyrd, som let kunne have været tilbagevist, hvis det havde været det rene og pure opspind.

Konceptet om at være vidner rummer også andet og mere end løse rygter på sociale medier, men forudsætter personer af kød og blod, hvis udsagn og troværdighed kan efterprøves. Ja, når Jesus siger til den syge, at han skal gå og lade sig undersøge af præsterne i henhold til forskrifterne for dette,⁷ så ligger også heri den generelle præmis, at ting skal kunne verificeres. Påstande (her om en helbredelse),

som man ikke formår at føre et bevis for, og som ikke kan understøttes af kendt og anerkendt viden, bør ikke være noget, vi som kristne udbasunerer, eller høre til de kilder, vi trækker på og næres af.

Bibelens forbillede er her milevidt fra den blinde eller naive tro og hang til spekulationer, som ligger bag de fleste konspirationsteorier, og hvor viljen til at bøje sig for fakta eller producere beviser typisk er fraværende, og hvor den oprigtige kærlighed til sandheden kan være meget svær at få øje på.

3. Det bibelske verdensbillede

Det er rigtigt, at vi ud fra et kristent verdensbillede befinder os i centrum af en åndelig kamp, hvor åndsmagter godt kan siges at konspirere og koordineret modarbejde Guds planer, og hvor også mennesker bruges og deltager i sådanne rænkespil. Dette går igen mange steder i Bibelen, men måske er det bedst populariseret af C. S. Lewis i bogen "Fra Helvedes Blækhush", hvor han anskueliggør, hvordan forskellige niveauer af dæmoner lægger planer og udformer strategier for fristelser og forførelser. Det er naturligvis en fiktion, men absolut en plausibel fiktion, at onde åndsmagter forsøger at angribe på forskellige fronter og med skiftende strategier. Set fra et kristent perspektiv må vi derfor forvente, at såvel himmel som helvede har en finger med i de større begivenheder i verdenshistorien.

Så langt kan der være en overfladisk lighed med konspirationsteorierne, men det er værd at bemærke, at for den kristne er dette en åndelig kamp, selv om mennesker lader sig bruge i denne kamp. For konspirationsteoretikeren forekommer det mere som en kødelig kamp, hvor målet er af bekæmpe skjulte grupperes onde indflydelse.

I konspirationsteoretikerens verdensbillede er de intriger og strategier, som C. S. Lewis henlægger til den åndelige verdens rænkespil, nemlig noget, som i stedet finder sted mellem mennesker af kød og blod. Og hvor C. S. Lewis – rigtigt, tror jeg! – blot beskriver mennesker som redskaber for den ondes planer, så ser konspirationsteoretikeren mennesker som kilden til de onde planer og sammensværgelser, hvilket i det mindste er en skæv tilgang. Sagt på en anden måde: Der kan sagtens være skjulte dagsordener i kølvandet af covid-19 pandemien, såvel som i kølvandet af krige og kriser, men de er snarere ud tænkt i underverdenen end i Davos eller blandt

⁷ Luk.17,14

frimurere og illuminati, som det typisk postuleres. Tilsvarende er det plausibelt nok, at politikere og magthavere kan være magtsyge eller korrupte, men det er mere sandsynligt, at dæmoniske kræfter blot driver dem rundt i manegen via deres "simple" synder, end at de alle er med i et globalt komplot.

En anden og væsentlig udfordring er, at konspirationsteoretikerens og den troendes verdensbillede i bund og grund er inkompatible. Naturligvis er det kristne verdensbillede også i konflikt med andre verdensbilleder, hvad enten det er Østens forestillinger om karma og skæbne, eller det er Vestens evolutionistiske ditto. Det angår altså ikke kun konspirationsteorier, men pointen er den samme: Den kristne frelses jo ikke blot mht. sin evige skæbne, men må tillige frelses eller befries fra sit gamle verdensbillede, også hvis det omfatter konspirationsteorier.

Tilstedeværelsen af magtmisbrug, intriger og misinformation her i verden er ikke i sig selv noget, der konflikter med den kristnes tro. Det er nærmest forventeligt i en falden verden. Problemet opstår, hvis det bliver en alternativ grundfortælling, som man tolker tilværelsen og verdenshistorien ud fra. Bibelen opererer nemlig konsekvent med en forståelse af Guds forsyn i form af tilrettelagte rammer og begivenheder, hvor Guds planer finder sted, herunder udbredelsen af evangeliet og opfyldelsen af missionsbefalingen. Ud fra et bibelsk verdensbillede kan folkeslagene nok lægge planer og rejse sig mod Gud, men der er grænser for den ondes udfoldelsesmuligheder, og Gud har suverænt villet bestemte rammer for historien, som det ikke er tilladt/muligt for Satan at tilintetgøre.⁸

Et sådant billede af Guds suverænitet er uforneligt med mere vidtgående konspirationsteoriens forestillinger om, at de store begivenheder i verdenshistorien skyldes små grupper af jøder, frimurere, satan-dyrkende pædofile eller hvad nu, der til en given tid er den fremherskende konspirationsteori. Den slags påstande får i stedet mennesker til at leve i en alternativ virkelighed, som hverken kan forklares af verdslige, sociologiske eller økonomiske fakta, eller af bibelske og åndelige ditto. Den, som måtte være fristet til at købe en given konspirationsteori, tænker måske heller ikke over, at pågældende samtidig er ved at tilslutte sig et ubibelsk verdensbillede, men det vil ofte være tilfældet.

Koblet på dette er troværdigheden af det kristne vidnesbyrd. Og her tænker jeg på den troværdighed, som kirken og den enkelte kristne har at trække på, og på baggrund af hvilken forkyndelsen af evangeliet finder sted. Advarsler om, at kirkeledere ikke må komme i vanry,⁹ eller formaninger om at gøre det, der ikke blot er rigtigt i kristnes, men i alle menneskers øjne,¹⁰ handler selvfølgelig ikke specifikt om konspirationsteorier, men rammer indirekte følgerne af at fremføre sådanne.

Den kristne tro og kristen praksis kan forekomme fremmedartet, men godtages lettere, hvis den troende i øvrigt opleves troværdig, og Bibelen understreger derfor konsekvent behovet for dette. Her vil en kristen konspirationsteoretiker næppe have større troværdighed end en kristen, som argumenterer for en flad jord eller tilsvarende fakta-resistente verdensbilleder.

Det er også værd at minde om, at de sammensværgelser, som Bibelen rent faktisk omtaler, er af en helt anden karakter end de fleste konspirationsteorier. Hvor et livligt sind kunne have fabrikeret mere vidtløftige årsagssammenhænge i forbindelse med farisæernes ønske om at slå Jesus ihjel, judaisternes forfølgelse af Paulus eller tumulterne i Efesos, så er det ikke sådanne, Bibelen åbenbarer eller understøtter eksistensen af. Og når Bibelen blandt mange plots og sammensværgelser aldrig afslører dem som andet og mere end frugten af simple synder og sammenhænge, så er det vanskeligt at finde dækning for, at alle senere begivenheder skulle være viklet ind i et hav af konspirationer.

4. Det tankeløst kontraproduktive

Konspirationsteorier er som ukrudt, der suger næring og energi fra det, der er sundt og frugtbarrende. Det gælder også hos konspirationsteoretikeren selv, for den tid og energi, som den kristne konspirationsteoretiker bruger på at bekæmpe en fiktiv fjende, går jo fra den tid og energi, som kunne være brugt på at forkynde evangeliet og udbrede Guds rige, eller for den sags skyld bekæmpe mere reelle og relevante fjender. De bønner, der bedes ind i en fiktiv situation, tager tilsvarende pladsen for de bønner, man kunne og burde bede for virkelige behov i den virkelige verden, hvor bønnerne gør en forskel. Nogle mener måske, at blot man har bedt oprigtigt, så vil

⁸ se f.eks. Apg.4,25-26

⁹ 1.Tim.3,7

¹⁰ 2.Kor.8,21

Gud på en eller anden måde bruge dette, så ingen bøtter nogensinde er spildt og ingen indsats er forgæves. Den køber jeg ikke. Eller vil nogen hævde, vi bærer frugt og gør en forskel, hvis vi beder om, at hypotetiske sammensværgelser skal optræves, at ikke-eksisterende ondskab skal afsløres, eller at rent fiktive angreb skal tilbagevises?

Der er også noget underligt bagvendt over den kristne, som måske ivrigt beder om, at fiktive netværk af pædofile må blive afsløret, men glemmer at bede for den handlede kvinde i sit nabolag, eller som fokuserer al sin energi på uvirkelige sammensværgelser, men som overser sin virkelige næste i processen. Det er hø og strå, som hverken gør nogen forskel i denne verden eller giver løn i den kommende.

Som om alt dette ikke er galt nok, så må man spørge, om konspirationsteoretikeren ikke blot selv er en brik i en konspiration. Tag f.eks. spørgsmålet om vacciner mod covid-19. Der skal selvfølgelig være plads til en saglig diskussion om behovet for vacciner og disses bivirkninger, men i konspirationsteoriernes verden handler det om noget helt andet, og når alt er sagt, så er vacciner med til at redde liv. Og enhver ikke-troende, hvis liv gik tabt under pandemien, er et menneske, som ikke længere kan nås med evangeliet. Den, som med held har modarbejdet vacciner, og som har overtalt mennesker til ikke at blive vaccineret, har derfor været medvirkende til, at færre mennesker kan høre evangeliet. Og den troende, som har gjort dette ud fra en overbevisning om, at han var med til at afsløre ondsindede konspirationer, vil måske i sidste ende opdage, at han selv blot var en brik i en helt anden og mere diabolisk konspiration.

Man kunne sige det samme om det seneste amerikanske præsidentvalg. Det er trods alt indiskutabelt, at USA har spillet en rolle som bannerfører og rollemodel for frie samfund og som katalysator for tros- og ytringsfrihed. Det er en pragmatisk konstatering, som selv USA-kritikere burde kunne medgive, på samme måde som vi må anerkende Romerrigets positive og strategiske betydning for den første kirke, uagtet dets fejl og mangler i øvrigt.

USA's position som rollemodel og som handlekraftig aktør på verdensplan undermineres selvsagt af det kaos, som følger af absurde påstande om valgsvindel og de konspirationsteorier, som følger i kølvandet heraf. Et USA, der står svækket som for-

billede og dertil handlingslammet, og et Vesten, der svækkes i samme takt, kan på sigt få konsekvenser for tros- og ytringsfrihed, for slet ikke at tale om missionsfrihed. Hvis den position tilmed har været en del af Guds forsyn, så må man undre sig over de amerikanske kristne, der er med til at underminere alt dette. Hvilken konspiration er de mon selv en del af, når det kommer til stykket?

Noget tilsvarende ville kunne siges om enhver anden konspirationsteori op gennem tiderne. Kirkelige konspirationsteorier, f.eks. protestantiske forestillinger om katolske sammensværgelser, har vel stort set kun tjent til at grave grøfterne dybere, hvis de da ikke tilmed er blevet brugt til at understøtte tvivlsomme grupperinger i deres lige så tvivlsomme selvforståelse.¹¹ Europæiske kirkeledere, som i mellemkrigsårene lyttede lidt for meget til påstande om en jødisk sammensværgelse og ditto forsøg på at overtage verdensherredømmet, har næppe heller udgjort et særligt effektivt bolværk mod nazismen i 30'erne og 40'erne. Selv om den historiske konspirationsteoretiker måske var oprigtig i troen på den indbildte fare, så har fascinationen af konspirationsteoriene fortrængt vigtigere ting og været kontra-produktiv i relation til kirkens sundhed og vækst.

5. Det konkret konstruktive

Som sagt i indledningen lever vi i et samfund, der i stigende grad mangler en fælles fortælling, hvor den postmoderne mangel på respekt for autoriteter er slået igennem i forhold til fakta og italesættelsen af disse, og hvor overbevisninger er noget, man til- og fravælger som et middel til at skabe sin egen identitet, fremfor at være noget, man selv er blevet overbevist om sandheden i.

I mangel af den fælles fortælling i samfundet, har vi som kristne og kirke et desto større ansvar for at opretholde den fælles fortælling i eget regi. Her tænker jeg på en fortælling, hvis overbevisninger faktisk bygger på noget overbevisende, og hvis budskab flugter med evangeliet, bygger på det kristne verdensbillede, fokuserer på opfyldelsen af missionsbefalingen, og hvor konspirationsteorier kun vanskeligt kan trives. De hører hjemme i sekter og sekteriske sammenhænge og bør forblive dér.

¹¹ f.eks. adventistiske påstande om en kommende "søndagslov".